

Maria Rolnikayte

MARIJA ROLNIKAITĖ

Sankt Peterburgas, Rusija

Marija Grigorjevna Rolnikaitė kartu su vyru gyvena jaukiame dviejų kambarių bute viename iš naujųjų Sankt Peterburgo rajonų. Prieš mūsų interviu ji labai rekomendavo perskaityti jos parašytą knygą „Tai yra tiesa“. Vienas knygos skyrius vadinasi „Turiu jums tai papasakoti“. Iš tiesų, tai Marijos Grigorjevnos dienoraštis, kurį ji rašė būdama Vilniaus gete, o paskui dviejose nacių koncentracijos stovyklose. Knyga buvo išversta į daugelį kalbų ir išleista visame pasaulyje. Ji suteikia žmonėms galimybę sužinoti siaubingą tiesą apie tas dienas.

Nuo pirmųjų susitikimo minučių mus sužavėjo Marijos aiškus protas ir drąsa. Apie tai galima spręsti iš jos išvaizdos, kiekvieno žodžio ir nuomonės. Marija yra geranoriška, humoro jausmą turinti ir aplinkiniu pasauliu besidominti asmenybė. Marija dažnai nurodydavo faktus, aprašytus jos knygoje: ji nenorėjo vėl kalbėti apie siaubingas savo gyvenimo detales, nes, pasak jos, kiekvienas prisiminimas paliko randus.

[Mano šeimos istorija](#)

[Kaip aš augau](#)

[Per karą](#)

[Po karo](#)

[Žodynėlis](#)

Mano šeimos istorija

Deja, nieko nežinau apie pro-senelius ir pro-močiuotes. Žinau tik tiek, kad jie visi kilę iš Lietuvos. Tėtis sakydavo, kad jo senelis buvo vandens nešėjas, bet gal jis taip juokavo. Dauguma mano giminaičių gyveno Plungės miestelyje (štetle) netoli Klaipėdos. [Klaipėda yra trečias pagal dydį Lietuvos miestas prie Baltijos jūros, įsikūręs ant Danės upės krantų.] Prisimenu, kad mano močiutės iš tėvo pusės vardas buvo Hana Rolnikienė.

Mano senelį iš tėvo pusės vadino Itsik Abel Rolnik. Lenkiškai „rolnik“ reiškia „ūkininkas“, bet, kiek žinau, tarp mūsų šeimos narių ūkininkų nebuvo. Jis buvo senas religingas žydas, nešiojo barzdą ir laikėsi tradicijų. Turėjo mažą parduotuvėlę. Močiutė Hana buvo gyvybinga ir šmaikšti. Ji pagimdė dešimt vaikų ir visus juos išaugino. Deja, keli vaikai mirė dar prieš karą. Pradžioje parduotuvėlė buvo labai maža: sagos, kaspiniai ir pan. Vėliau jie ėmė prekiauti audiniais ir gatavomis prekėmis. Močiutė pasakojo, kad po prekystaliu laikė medinę geldą (tokiose moterys skalbdavo), kurioje gulėdavo kūdikis. Ji koja supdavo tokį „lopšį“ ir tuo pat metu prekiaudavo. Kūdikį žindydavo mažoji kamarėlėje ir tai būdavo vienintelė jos pertrauka. Štai taip ji augino savo vaikus!

Senelis buvo religingas ir lankė sinagogą. Buvo tylus ir rimtas, o močiutė, priešingai, mėgo pajuokauti. Štai pavyzdys. Močiutė turėjo brolių, gyvenusių gretimame mieste. Jis siųsdavo laiškus visiškai neįskaitomu raštu. Todėl močiutė nusiuntė jam atsakymą: atvažiuok pas mus ir pats perskaityk savo laišką!

1938 metais parduotuvę perėmė mano dėdė Berl (tėčio brolis). Močiutė nelabai pasitikėjo jo komerciniais gebėjimais, todėl juokaudavo: „kai mirsiu, išgręžkite man karste skylę, kad galėčiau pasižiūrėti kaip tvarkaisi be manęs“. 1940 metais parduotuvę nacionalizavo ir močiutė negalėjo su tuo susitaikyti. Parduotuvė buvo jos vaikas, kurį išdrįso iš jos atimti. Valdžia atėmė viską, tad, kai dėdė visam laikui išėjo iš parduotuvės, jis nešėsi tik visiškai nudilusį arbatinuką (šluodami, su juo laistydavo grindis). Dėdė pasakė: „Dabar tai vienintelis daiktas, kurį turime“. Močiutė mirė 1941 metų sausio 3 dieną. Nacionalizacijos kampanija baigėsi 1940-ųjų rudenį, Lietuvai tapus Sovietine Respublika [1](#). Močiutė mirė miegodama nuo kraujo išsiliejimo į smegenis. Tuo metu jai buvo 64 metai. Jos širdis buvo tokia stipri, kad giminaičiai spėjo pakviesti mano Tėtį ir kitus močiutės sūnus. Jie atvyko ir galėjo atiduoti motinai paskutinę pagarbą. Per laidotuves Tėtis pasakė kalbą, nors tai nebuvo įprasta. Jis minėjo močiutės nuopelnus ir už ką giminaičiai yra jai dėkingi.

Kai tėčiui sukako 12 metų, senelis ir močiutė išsiuntė jį į chederį (pradinę mokyklą). Mokykla buvo gretimame miestelyje. Tačiau Tėtis greit mokslu nusivylė ir pėsčiomis grįžo namo. Vėliau jis baigė vidurinę mokyklą ir išvyko į Rygą mokytis gimnazijoje. Tėvai nupirko jam juodą kostiumą ir kaklaraištį ir tik tiek tegalėjo padėti. Tėtis išvyko į Rygą visai be pinigų, uždarbiavo dirbdamas nešiku ir krovėju. Kai kelnės visiškai prairdavo, jis jas lopė karpydamas savo kaklaraištį. Tėtis sugebėjo baigti gimnaziją Rygoje (kažkodėl tai buvo rusiška gimnazija), nusprendė tapti advokatu ir studijuoti universitete Vokietijoje. Jis pasiuntė 12 prašymų į 12 universitetų ir visi prašymai buvo atmesti. Nepaisant to, tėtis išvyko į Berlyną ir sugebėjo patekti į susitikimą su vieno universiteto rektoriumi.

Juokinga, bet pašto ženklas suvaidino lemtingą rolę, padėjusią Tėčiui tapti studentu. Tėtis atėjo pas rektorių, pasakė, kad yra iš Lietuvos ir nori studijuoti universitete. Rektorius paklausė: „Tai jūs iš Lietuvos? Neseniai mes su kolegomis ginčijomės dėl Lietuvos ir Latvijos. Ar tai ta pati valstybė?“ Tėtis atsakė, kad ne, kad jis turi savo tėvų laišką su Lietuvos pašto ženklu. Po šio pokalbio rektorius leido Tėčiui tapti studentu neakivaizdininku. Vėliau Tėtis išlaikė visus egzaminus ir tapo normaliu studentu, mokėsi Berlyne ir Leipcige. Jis baigė teisės fakultetą, vėliau baigė Vokiečių kalbos ir literatūros koledžą, kuriame buvo rengiami vokiečių kalbos ir literatūros mokytojai užsieniečiams. Aš paklausiau: „Tėti, kam?“. Jis atsakė: „Man tai buvo labai įdomu“. Vokiečių kalbos žinios buvo naudingos, nes vėliau mes turėjome auklę iš Vokietijos ir ji su mumis kalbėjo vokiškai. Tai naudinga man ir dabar, po daugelio metų. Vienu metu man rodėsi, kad viską pamiršau, tačiau kai mano knygą išleido Vokietijoje, aš nuvykau ten ir nors prastai kalbėjau vokiškai, tačiau sugebėjau atsakyti į klausimus. Tarp kitko, knygos rankraštį skaičiau jidiš kalba (jų pageidavimu).

Mama buvo namų šeimininkė. Ji turėjo keturis vaikus ir šokinėjo aplink mus kaip kiekviena žydė motina. Ją vadino Taiber Koganaitė. Neprisimenu Mamos tėvo, bet prisimenu jos motiną. Deja, vardo nepamenu. Močiutė buvo labai religinga. Ji gyveno Telšiuose, bet atvažiavusi pas mus tik sėdėdavo ir melsdavosi visą laiką. Ji taip pykdavo, jei mes nesilaikydavome šabo taisyklių. Mano mamos tėvas mirė prieš man gimstant, jo pavardė buvo Kogan.

Kaip aš augau

Gimiau 1927 metais Klaipėdoje.

Vaikystėje mėgau dainuoti ir svajojau tapti dainininke. Dainavau tiek daug, kad net užkimau. Taip pat rašiau eiles. Būdama devynerių nusprendžiau parašyti romaną ir nusipirkau storą užrašų sąsiuvinį. Romaną pavadinau „Likimas“ ir užrašiau pavadinimą ant viršelio. Pradėjau nuo grafienės laidotuvių aprašymo: kariatės, juodos užuolaidos ir pan. Greitai mečiau šį užsiėmimą. Tačiau visą laiką norėjau rašyti. Mokykloje turėjome albumus, į kuriuos rašydavome eilėraščius viena kitai. Vis dar su malonumu prisimenu savo eilėraščių: kai tapsi sena ir tavo senas vyras bus šalia, užsidėk akinius ir perskaityk šiuos žodžius. Lietuviškai tai buvo surimuota ir gerai skambėjo. Taip pat nuo vaikystės rašiau dienoraštį.

Turėjome tarnaitę, nors mama nedirbo. Sekmadienį tarnaitėi buvo išseiginė, todėl mes (kartu su mano trimis metais vyresne seserimi Miriam) turėjome pačios tvarkytis kambarius. Būdamos gana mažos, jau turėjome skalbti, lyginti ir siūti baltas apykakles ir rankogalius prie savo uniformų. Taip pat turėjome valytis batus. Jei pramiegodavome, tarnaitė mums padėdavo, tačiau vėliau grasindavo, kad pasakys tėčiui.

Tėtis visur žiūrėdavo tvarkos. Mamos svarbiausias rūpestis buvo mus maitinti. Tėtis mėgdavo sakyti: „Turime duonos, sviesto, pomidorų ir druskos“. Jis taip pat sakydavo, kad mes (mergaitės) turime ruošti būsimam gyvenimui ir mokytis gaminti maistą iš Mamos. Dirbo tiktai Tėtis, taigi jo finansinė padėtis nebuvo labai gera: jis turėjo 4 vaikus, šeima taip pat laikė tarnaitę. Turėjau jaunesnį brolių Ruvel (gimė 1934 metais) ir jaunesnę seserį Rają (gimė 1936 metais). Kai kažkas paklausė Tėčio, kodėl jis turi tiek daug vaikų, jis visada atsakydavo, kad laukia gimstant sūnaus.

Lankiau žydų vaikų darželį ir vėliau žydų pagrindinę mokyklą. 1940 metais ją uždarė ir aš tapau lietuviškos gimnazijos mokinė. Tačiau namuose kalbėjome tik jidiš. Vis dar galiu rašyti jidiš. Būdama gete ir koncentracijos stovyklose rašiau dienoraštį jidiš kalba. Ir dabar aš įvairiomis progomis pabrėžiu, kad mano gimtoji kalba yra jidiš, nors tai stebina aplinkinius. Per gyventojų surašymą [toks sąjunginis SSRS gyventojų surašymas vyko 1989 metais] buvau paklausta apie gimtąją kalbą ir atsakiau, kad tai žydų kalba. Darbuotojas nustebo ir pasakė, kad mano vyras ir aš kalbame rusiškai. Paaiškinau, jog rusiškai kalbame todėl, kad vyras nemoka jidiš. Darbuotojas nustebo, kad moku tris kalbas: jidiš, lietuvių ir rusų. Nesu tikra, kad jis viską užrašė, nes rašė atsakymus pieštuku ir niekas nežino, kas iš tikrųjų buvo parašyta.

Mokėmės lietuviškoje gimnazijoje kartu su seserimi. Tuo metu žmonės laikėsi tradicijų ir gerbė religingus kaimynus. Pasitaikydavo antisemitizmo apraiškų (kai kurie žmonės kaltino žydus nukryžiuotą Jėzų), bet valstybinio antisemitizmo nebuvo. Pavyzdžiui, šeštadieniais gimnazijoje galėjome neatlikti užduočių raštu, mokytojai mūsų neklausinėdavo. Žinojome, kad per svarbiausias žydų šventes galime neiti į mokyklą.

Tuo metu mokyklose mokiniai turėjo tikybos pamokas (kol į valdžią neatėjo komunistai). Mūsų klasėje virš lentos kabėjo kryžius. Rytais mokytojas ateidavo į klasę, atsisukdavo į kryžių ir meldavosi. Visi mokiniai, išskyrus mus, taip pat meldavosi. Po paskutinės pamokos mokytojas taip pat liepdavo pasimelsti. Budintis mokinys sakydavo padėkos maldą. Man visada būdavo juokinga klausyti Te Deum, jeigu budintis mokinys tą dieną buvo gavęs blogus pažymius.

Mus taip pat mokė žydų religijos pagrindų (kiekvieną penktadienį). Visi 1-8 klasių mokiniai turėjo to mokytis. Vieną dieną susikirtau su tikybos mokytoju, nes jis sužinojo, kad mano tėvas nėra tikintis.

Dar daugiau, per Šabą mokytojas pamatė Tėtį važiuojant namo automobiliu. Tai buvo skandalas ir mokytojas atsisakė rašyti man gerą pažymį. Pagal taisykles, tokiu atveju aš negalėjau būti perkelta į aukštesnę klasę. Tarp kitko, buvau puiki mokinė, tik dailės pamokos man sunkiau sekėsi. Romos katalikų kunigas buvo mūsų klasės auklėtojas, taigi, nuėjau pas jį. Jis liepė mintinai išmokti kelias giesmes. Pagiedojau jas ir jis parašė man geriausią pažymį. Konfliktas buvo išspręstas.

Būdama mokinė, susidraugavau su Burmistro dukra. Prisimenu prancūzų kalbos mokytoją. Ji buvo tikra ponija, lankėsi Paryžiuje kiekvienais metais. Mes, mergaitės, labai atidžiai stebėjime jos aprangą. Pamenate, Tėtis ruošė mus studijoms Paryžiuje ir mokė mus prancūzų kalbos namuose. Buvau pažengusi mokinė, palyginus su mokykline programa. Tad, kai prancūzų kalbos mokytoja tingėdavo mus mokyti, ji sakydavo: „Roľnikaite, skaityk ir versk“. Lietuvių kalba man irgi sekėsi, kaip ir kitos kalbos. Apskritai, mokiausi be ypatingų sunkumų. Yra žydiškas posakis: ji gali atlikti namų darbus stovėdama ant vienos kojos. Žinot, galėjau stovėti ant vienos kojos ir rašyti. Kartą Tėtis grįžo namo ir pamatė mane gulinčią ant sofos, kojomis atsirėmusią į sieną, ir besimokančią istoriją.

Rusų kalboje yra du skirtingi žodžiai „evrej“ ir „žid“. Lietuvių ir lenkų kalbose yra tik „žid – žydas“. Neseniai, mano buvusios klasės draugės vyras pasakė „... ir jūsų tautybės žmogus“. Pataisiau jį: žydas. Supratau, kad žmogus nori pasirodyti internacionalistu. Taip pat jis bijojo įžeisti mano jausmus, bet aš jį pataisiau. Niekada neslėpiau savo tautybės.

Tačiau mokykloje suvokiau save kaip žydę. Pavyzdžiui, lietuvių kalboje labai svarbu kirčiavimas. Jei žmogus klaidingai kirčiuoja žodį, tai reiškia, kad jis blogai kalba lietuviškai. Mūsų mokytojas diktudavo, mes turėjome pagauti žodžių kirtį iš klausos. Aš sugebėjau rašyti iš klausos. Buvau vienintelė mokinė klasėje, gaudavusi geriausius pažymius. Ir mokytojas pasakė apie mane: „Lietuvių kalba nėra jos gimtoji, bet ji rašo geriau už jus visas“. Taigi, kartais mes suvokdavome, kad esame skirtingos. Bet niekas mums to nesakė į akis.

Tėtis pasitikėjo mumis. Plungėje buvo tik vienas automobilis su vairuotoju ir daug vairuotojų. Mūsų gimnazija buvo toli nuo namų, beveik priemiestyje, prie kapinių. Buvo baisu eiti namo vakarais ir Tėtis duodavo pinigų pasisamdyti automobilį. Jis tik prašė važiuoti namo kartu. Mano sesuo jau buvo suaugusi ir jos, jaunos panelės, eidavo ir kažką diskutuodavo, o aš turėjau tyliai sekti iš paskos.

Susigalvojau programą: vykti į Paryžių su seserimi ir ten stoti į universitetą. Sesuo buvo trimis metais vyresnė. Turėjau daug mokytis mokykloje, bet kartais ilgam užtrukdavau čiuożykloje ar per ilgai užsibūdavau su draugais. Tokiais atvejais Tėtis sakydavo: „Kai nuvyksi į Sorboną, tavęs paklaus. Ką atsakysi? Manau, atsakysi tik tiek žino tavo Cypka“. Kažkodėl jis vadino mano draugę Cypka. Bet jis niekad nebaudė manęs ir neskaitė pamokslų. Kai ketindavome vėlai grįžti iš vakarėlių, niekad nemeluodavome. Tėtis neliepė grįžti nustatytu laiku, jis tik mūsų laukdavo. Manau, kad jis nemiegodavo ir laukdavo atsidarant durų.

Aišku, kai į valdžią atėjo sovietai, mes turėjome pamiršti Sorboną. Beje, močiutė jau ruošėsi duoti pinigų mano studijoms, o dėdė, kuris gyveno Prancūzijoje, ieškojo pigaus nuomojamo buto Paryžiuje mano seseriai ir man. Deja, mūsų planai žlugo. Prie komunistų valdžios mūsų gyvenimas visiškai pasikeitė.

Kalbant apie žydiškas tradicijas, mano senelis ypač griežtai jų laikėsi. Todėl šventėme Pesachą ir aš visada klausdavau tų 4 klausimų. Po to gaudavau vieną kilogramą riešutų. Kartu su močiute uždegdavome Šabo žvakes. Nors Mama nebuvo labai religinga, kaip ir Tėtis, ji laikėsi kašruto: atskirai laikė mėsą ir pieno produktus. Kai senelis aplankydavo mus, jis arbatą gėrė tik su uogiene, nes buvo laikoma, kad stiklinės nenaudojamos nei pienui, nei mėsai. Kartu su močiute eidavome į sinagogą ir mačiau, kad vyrai ir moterys joje būna atskirai. Močiutė meldavosi. Kai per Roš ha-šana pučiant šofarą atsiverdavo dangus, kad žmonių prašymai eitų tiesiai į jį, visi verkdamo, o mes su seserimi nesuprasdavo kodėl. Per Jom Kipurą žydai meldavosi už savo mirusiųjų atminimą ir močiutė neleisdavo man ir seseriai būti sinagogoje. Beje, gete nebuvo sinagogos, tik kambarys maldoms. Ir rabinas draudė melstis už žydų, kuriuos fašistai išvežė į Panerius [2](#), atminimą. Jis manė, kad tai nuodėmė, nes kai kurie iš šių žydų galėtų būti gyvi. Kartais atsitikdavo taip, kad po šaudymų kai kurie žydai likdavo gyvi, išsikapstydamo iš po lavonų ir grįždavo į getą. Pradžioje fašistai šaudė nesitaikydami ir žmonės krito žemėn tik sužeisti. Tačiau vėliau jie įsakė užpilti duobes gesintomis kalkėmis, kad niekas nebegalėtų išlipti.

Mano tėvo brolis Berl dirbo parduotuvėje, apie kurią kalbėjau. Mano teta (jo jaunesnioji sesuo) nutekėjo į Rygą ir buvo tenai nužudyta gete. Jos vyrą nušovė tarp pirmųjų žydų vyrų. Ji turėjo du vaikus (vienas iš kurių buvo kūdikis), todėl negalėjo dirbti. Jie mirė tenai iš bado. Daug vėliau dvi moterys iš Rygos mums apie ją papasakojo.

Kitas tėvo brolis buvo Mikhėj. Jis baigė gimnaziją ir išvyko į Paryžių, visiškai nemokėdamas prancūzų kalbos. Jo pirmieji laiškai buvo labai liūdni ir melancholiški. Tačiau po metų jis įstojo į Sorboną. Jis buvo labai talentingas. Vėliau jis tapo žinomą advokatu ir jo kolegos netikėjo, kad jis nėra prancūzas: tuo metu jis jau puikiai kalbėjo prancūziškai. 1938 metais jis sugebėjo atvykti į savo sesers vestuvių ceremoniją. Į Rygą jis važiavo per Vokietiją ir mes visi jaudinomės dėl jo, nes Hitleris jau buvo valdžioje.

Mano dėdė Berl (parduotuvės savininkas) buvo ištremtas į Sibirą [3](#) kartu su savo šeima. Jie grįžo atgal tik 1956 ar 1957 metais. Vėliau mano dėdė, teta ir jų dukra mirė. Jų sūnus dabar gyvena Izraelyje.

Plungė buvo puikus mažas miestas! Buvo didelis kunigaikščio Oginskio (kompozitoriaus Oginskio, sukūrusio įžymųjį polonezą, giminaičio) rūmų parkas. Parkas buvo atviras visiems. Parke buvo čiuožykla, kurioje mes čiuožinėdavome. Mieste buvo daugybė medžių.

Kai Hitleris atėjo į valdžią, per radiją transliavo jo kalbą. Kadangi tik mes turėjome radijo imtuvą, kaimynai atėjo pasiklausyti kalbos. Mano mažojo brolio auklė, vietinė lietuvė mergina, nesuprato Hitlerio ir keikė jį, kadangi Hitleris trukdė vaikui miegoti.

Tėtis labai gailėjosi, kad mes gyvename mažame Plungės mieste, kaimo vietovėje. Jis norėjo, kad mes gautume gerą europinio lygio išsilavinimą. Tačiau 1940 metais pagal Molotovo – Ribentropo paktą [4](#) Vilnius vėl tapo Lietuvos sostine ir mes persikėlėme tenai. Tai išgelbėjo mums gyvybę, nes vėliau per okupaciją (per karą) 1800 Plungės žydų buvo suvaryti į sinagogą, nuvesti už miesto į netikinčiųjų kapines ir sušaudyti. Fašistai siūlė žydams paneigti judaizmą ir taip išsaugoti gyvybes.

Kai kurie jauni žmonės taip ir padarė, bet vis tiek visi buvo sušaudyti. Plungėje sušaudymo vietoje stovi paminklas. Pinigus paminklui surinko sušaudytų žydų giminės ir Plungės sovietiniai vadovai leido jį statyti. Įrašai paminkle yra jidiš, lietuvių ir rusų kalbomis.

Prieš karą mūsų šeima buvo gana didelė. Tačiau mano senelis, močiutės sesuo, jos vyras ir dvi dukros, ir mano tėvo pusbrolis žuvo Plungėje. Mano dėdė (mamos brolis) buvo nužudytas mažame Telšių mieste. [Telšiai – Lietuvos miestas 200 kilometrų nuo Vilniaus.] Kai Telšių žydus varė į žudymo vietą, jis sugebėjo pabėgti. Tačiau fašistai jį pagavo ir nušovė, taip sakant, individualiai. Jie privertė jį išsikasti kapą. Vėliau keli lietuviai liudininkai pasakė mums, kad jis išprotėjo: jis suprato, kad kasa sau kapą ir pakvaišo (tačiau to neįmanoma įrodyti). Mano teta, jo žmona, ir dvi dukterys žuvo Šiaulių gete. [Šiauliai yra Lietuvos miestas.]

Tėtis suskaičiavo 49 mūsų šeimos narius, kurių netekome per karą: jo ir mamos pusbroliai ir pusseserės, seserys, vaikai...

Iš mūsų šeimos tikrai Tėtis (jis buvo fronte), mano vyresnioji sesuo Miriam ir aš likome gyvi. Miriam buvo Vilniaus gete [5](#), tačiau sugebėjo išgyventi.

1943 metų rugsėjį hitlerininkai atsitraukė ir Raudonoji Armija priartėjo prie Smolensko. Tuo metu Miriam pavyko pabėgti iš geto. Ji tikėjosi rasti žmonių, kurie ją paslėptų ar parūpintų jai padirbtus dokumentus. Ji netgi tikėjosi padėti mums (savo šeimai) pabėgti iš geto. Tuo metu situacija gete buvo gana rami, bet netrukus pasirodė hitlerininkai. Jie perskaitė gestapo viršininko įsakymą evakuoti žydus iš Vilniaus geto. Žydai turėjo būti perkelti į dvi darbo stovyklas: viena buvo Estijoje, kita Lietuvoje. Evakuacija vyko labai greitai, viskas baigėsi per keturias valandas. Todėl aš nieko nežinojau apie Miriam iki 1945 metų.

Per karą

1941 metų birželio 22 dieną prasidėjo karas [6](#). Tą pačią dieną bombardavo Vilnių. Sovietų armija kovėsi atsitraukdama. Hitlerininkai beveik užėmė miestą. Mano tėvai žinojo, kad fašistai nekenčia žydų. Buvo ir kita priežastis nerimauti: mano tėvas bendradarbiavo su sovietų valdžia. Tėvai nusprendė pasitraukti į šalies gilumą, kur užpuolikai negalėtų mūsų pasiekti. Tėvas nuėjo pirkti bilietų, o mes (Mama ir keturi vaikai) likome namuose jo laukti. Mes laukėme labai ilgai, žiūrėdami kaip žmonės su daiktais, sovietų tankai, mašinos ėjo ir važiavo pro mūsų langus. Galiausiai nusprendėme eiti į geležinkelio stotį ir surasti Tėtį. Stotyje sužinojome, kad daugiau traukinių nebus, tai buvo siaubinga nelaimė. Žmonės pasakojo vieni kitiems apie paskutinį traukinį, kuris buvo subombarduotas netrukus po išvykimo. Tėčio neradome ir nusprendėme eiti iš miesto, tikėdamiesi pagauti mašiną. Tačiau eiti buvo sunku, vargino kaitra, ypač 5 ir 7 metų vaikus. Taigi, ėjome kurį laiką, paskui pasukome atgal namo. Čia sužinojome, kad, kol mūsų nebuvo, Tėtis grįžo namo ir vėl išėjo ieškoti automobilio. Fašistų kariuomenė užėmė miestą tą pačią naktį. Tėtis negrįžo.

Vienas iš pirmųjų naujos valdžios įsakymų buvo iškabintas ant restoranų ir kavinių durų „Žydams neleidžiama“. Nuėjau į mokyklą atsiimti vyresniosios sesers Miros mokyklos baigimo pažymėjimą ir kitus dokumentus. Mokykla buvo purvina ir apgriauta. Berniukas iš 9-tos klasės priėjo prie manęs ir pasakė: „Eik lauk! Nesmardink mūsų mokyklos!“. Tačiau tuo momentu mūsų mokytojas Jonaitis pašaukė mane. Jis paspaudė man ranką, paklausė, ko atėjau, nuėjo kartu su manim į raštinę ir padėjo surasti mokyklos baigimo pažymėjimą ir mūsų gimimo liudijimus. Šis žmogus mums daug padėjo vėliau, kai buvome gete. Jis davė mums maisto ir pinigų, pats rizikuodamas gyvybe.

Greitai hitlerininkai įvedė savo pinigus ir liepė užregistruoti visus radijo imtuvus. Vėliau jie įsakė visiems žydams nešioti specialų ženklą: geltoną kvadratą ir apskritimą su raide J viduryje. Kartu su Mama padarėme šiuos ženklus iš senos geltonos lovatiesės. Žydai privalėjo atnešti į komendantūrą pinigus, aukso dirbinius ir papuošalus. Tačiau buvo labiau gąsdinančių naujienų: ginkluoti patruliai areštuodavo vyrus miesto gatvėse ir vesdavo į kalėjimą. Pradžioje žmonės manė, kad iš kalėjimo vyrus gabendavo į Panerius (į darbo stovyklą), bet greitai paaiškėjo, kad Paneriuose jokios stovyklos nebuvo, ten žmonės buvo šaudomi.

Liepos 21 dieną, lygiai mėnuo po vokiečių įsiveržimo į Vilnių, man sukako 14 metų. Apsivilkau mėlyną šilkinę suknelę (be jokio ženklo ant jos) ir atrodžiau labai graži! Karo pradžia reiškė mano vaikystės pabaigą. Tik dienoraštis siejo mane su ankstesniu gyvenimu. Rašiau dienoraštį būdama mokine (tokia buvo mada) ir tęsiau tai per karą. Gete trūko popieriaus, tačiau mes įsikeldavome į tuščius butus, kuriuose galima buvo rasti senų užrašų knygų. Viena dieną gavau buhalterinę knygą ir apsidžiaugiau radusi joje tuščių puslapių. Dabar stebiuosi, kad niekas tuo metu nesijuokė iš mano bandymų rašyti kronikas. Priešingai, mano giminaičiai sakydavo „Maša, ar apie tai parašei?“. Visi miegojome kartu ant grindų prie lango. Laikiau savo užrašus ant palangės. Mama dažnai sakydavo: „Išmok tai mintinai! Tavo užrašai pakartos tavo likimą“.

Kitas fašistų įsakymas uždraudė žydams vaikščioti šaligatviais (galėjome eiti tiktai gatve) ir važiuoti bet koku transportu, įskaitant automobilius.

1941 metų rugsėjo 6 dieną fašistai uždarė keletą siaurų gatvių miesto centre ir iškraustė visus jų gyventojus. Žydai buvo priversti persikelti į jų namus. Tokiu būdu atsirado Vilniaus getas. Mūsų šeima taip pat persikraustė tenai. Mes gyvenome sugrūsti su kitomis šeimomis: 18 žmonių mažame kambaryje. Neužteko vietos miegoti. Viena mergaitė miegojo ant stalo, kita – po stalu. Buvo mergaitė, kuriai reikėjo miegoti vonioje. Mama pradėjo dirbti siuvimo dirbtuvėje. Mums išdavė maisto korteles ir į dieną gaudavome tik 125 gramus duonos ir truputį juodų žirnių. Buvo uždrausta įnešti maisto į getą. Jei kas taip padarydavo, tai kainuodavo jam gyvybę.

Gete fašistai dažnai vykdė specialias akcijas, t.y. gaudė žmones mirties bausmei. 1941 metų rudenį tokios akcijos buvo gausiausios: 3-5 tūkstančiai žmonių būdavo nužudomi per kiekvieną akciją. Vėliau, kai gete liko tik reikiamas skaičius amatininkų, fašistai pradėjo bauginti žmones netikėtomis kratomis. Kareiviai įsiverždavo į bet kurį butą ir pradėdavo jį krėsti. Jie labai stengėsi rasti drabužių be geltonos žvaigždės ar kitaip iškeptos duonos (gete kepdavo specialią duoną, atrodančią kaip molis). Jei tokių dalykų rasdavo, visus buto gyventojus išsivesdavo. Tikrai niekas jų daugiau nebematė.

Fronto naujienų nuotrupos mus retkarčiais pasiekdavo. Su dideliu malonumu sužinojome, kad vokiečiai atsitraukė nuo Maskvos ir jau paliko Kalininą [miestas prie Maskvos, dabar Tverė]. Vokiečių armija patyrė didelius nuostolius, o kareiviai labai kentėjo nuo šalčio. Todėl hitlerininkai nusprendė juos šiltai aprengti mūsų sąskaita: jie įsakė sunešti į komendantūrą visus kailinius, kailines apykakles ir kailinius rankogalius. Ir vėl buvo grasinama mirties bausme tiems, kas nepaklus.

Getas buvo tarsi maža valstybė. Gete buvo įvairios įstaigos, atsakingos už maisto kortelių ir kambarių (tiksliau, kampo kambaryje) paskirstymą. Buvo specialus skyrius, besirūpinantis našlaičiais (buvo organizuotos kelios internatinės mokyklos). Buvo mokyklos ir netgi gimnazija mokiniams, tačiau ši stovėjo pustuštė: ne todėl, kad nebuvo mokinių, bet todėl, kad jie visi dirbo.

Buvo kalėjimas, ligoninė, vaistinė su skurdžiu vaistų pasirinkimu. Gete buvo netgi pagrindinė organizacija, kovojusi prieš fašizmą. Vieną dieną trys šios organizacijos aktyvistai I.Kaplan, A.Khvojnir ir A.Big sužinojo apie geto likvidavimą ir nusprendė pabėgti į mišką nutekamuoju vamzdžiu. Deja, po žeme jie pasiklydo ir išlindo miesto centre. Kareiviai juos pagavo ir pakorė. Kai mano knyga buvo paruošta pirmajam leidimui, redaktorius pasakė: „Žmonės, kuriuos išvardinote, nebuvo partizanų sąrašuose, išbraukite šį epizodą“. „Bet jie buvo organizacijos nariai“ – nepasidaviau aš. Redaktorius buvo neperkalbamas: „Rytoj jie ateis reikalauti specialios pensijos!“. „Nesijaudinkite, jie neateis: fašistai juos pakorė“ – raminau jį. Tačiau tuo metu aš nė negalvojau apie būsimą knygą ir netgi apie savo galimą išlikimą.

Fašistų persekiojimui nebuvo ribų. Vieną dieną jie surinko iš geto visus senus žmones. Sakė, kad nori juos vežti į sanatoriją geresniam maitinimui ir gydymui. Giminaičiai įtarė kažką negero ir atsisakė senukus išleisti. Tada senukai buvo išvežti į jėgą. Juos tikrai gerai maitino ir fotografavo pirmas dvi dienas. Paskui visus sušaudė.

Pavasarij susiradau darbą. Daugiausiai dirbome už geto ribų. Iš pradžių dirbau seno turtingo ūkininko laukuose. Kasdien turėjau nešioti šimtus kibirų su vandeniu augalų laistymui. Vėliau pradėjau dirbti mezgimo dirbtuvėje, kur moterys primegzdavo pirštinėms pirštus. Vėliau perėjau į baldų fabriką šveisti slides.

Taip mes gyvenome gete, kentėdami badą bei šaltį ir laukdami mirties. Atrodo keista, bet gete buvo choras. Aš jame dalyvavau. Dainavome hebrajų ir jidiš kalbomis. Choro vadovas taip pat įkūrė simfoninį orkestrą. Tik keli muzikantai išgyveno: jie buvo laikomi mažiausiai naudingais ir fašistai pirmiausiai nužudė juos. Tačiau orkestras atsirado ir kartu su choru paruošė pasirodymui Bethoveno Devintąją simfoniją.

Su dideliu malonumu sužinojome, kad hitlerininkai paskelbė trijų dienų gedulą dėl savo armijos pralaimėjimo prie Stalingrado. Vėliau sužinojome, kad Charkovas [dabar Charkiv, Ukraina], Rostovas prie Dono ir daug kitų miestų buvo išvaduoti. Tačiau visi tie miestai buvo taip toli nuo Vilniaus!

Žmonės sužinojo, kad aplinkiniuose miesteliuose (štetluose) hitlerininkai nušovė apie 3 tūkstančius vietinių žydų. Daug partizanų grupių atsirado kaimyniniuose miškuose, tad hitlerininkai bijojo, kad vietos žydai būtinai susisieks su partizanais. Taigi jie nusprendė dalį žydų sušaudyti, o kitus suvaryti į Vilniaus ar Kauno getą. Tačiau vėliau jie persigalvojo ir visus juos nužudė. Tik keliems pavyko pabėgti; jie įsigavo į mūsų getą ir papasakojo kaip tie žydai buvo sušaudyti miške prie didelių iš anksto iškastų duobių.

Tuo laiku mano seseriai Mirai pavyko pabėgti iš geto. Keli geranoriški žmonės pažadėjo slėpti ją. Greitai visi geto gyventojai prarado darbus. Getas tapo visiškai izoliuotu nuo pasaulio. Tačiau iš gandų mes sužinojome, kad Vilniaus geležinkelio stotyje atsirado užrašas JUDENFREI (tai reiškė, kad mieste nėra žydų). Tačiau iš tikrųjų mes dar buvome gyvi! Supratome, kad prasidėjo atgalinis skaičiavimas.

Vieną rugsėjo vakarą visiems geto gyventojams buvo pranešta, kad juos evakuos į dvi darbo stovyklas Estijoje ir Lietuvoje. Evakuacijai skirta tik viena diena. Mums buvo leista pasiimti šiek tiek drabužių.

Mano brolis Ruvel gete išmoko skaityti. Jis labai tuo didžiavosi ir sakydavo, kad Tėtis džiaugsis. Ruvel nuliūdo, kad mes pasiimsime tik drabužius, ne knygas. „Ką aš ten skaitysiu?“ – paklausė jis. Mama atsakė: „Skaitysi, kai atgausime laisvę“.

Pagaliau buvome pasiruošę išvykti. Gatvėse buvo daug žmonių. Minia buvo niūri. Kartu su kitais pasiekėme geto vartus ir išėjome. Po kurio laiko priėjome daubą ir mums buvo įsakyta sustoti. Didelė minia žmonių ten lyjant praleido naktį. Kitą dieną hitlerininkai liepė žmonėms lipti iš daubos. Jie leido žmones pro vartus po vieną ir Mama liepė man eiti pirmai. Kareivis sugriebė mane pastūmė į šoną. Mama ir du vaikai liko už vartų. Bandžiau sugrįžti pas šeimą ir staiga išgirdau, kaip Mama maldauja kareivio neleisti manęs atgal. Ji sakė, kad esu jauna ir galiu gerai dirbti. Tada ji suriko man: „Gyvenk, mano vaike! Bent jau tu!“. Ji truputį pakėlė vaikus, kad galėčiau juos pamatyti. Aš pamačiau. Paskutinį kartą gyvenime!

1700 žmonių, ir aš tame tarpe, buvome nuvaryti į geležinkelio stotį ir įsodinti į traukinį. Atvykome į koncentracijos stovyklą prie Šiaulių.

Prasidėjo mano stovyklos gyvenimas, kurį sunku pavadinti gyvenimu. Naujai atvykusiems buvo išdalinti drabužiai. Aš gavau šilkinę balinę suknią, papuoštą dirbtine raudona gėle ir su gilia iškirpte. Praėjo daug laiko, kol susiradau adatą ir truputį pataisiau suknelę. Dirbau statybose. Turėjau kapoti akmenis ir stumdyti sunkius akmenų pilnus karučius. Badavome, buvome persekiojami ir mušami, jautėme mirties skausmą. Stovykloje kabėjo užrašas „Gyvename ne tam, kad dirbtume; dirbame, kad gyventume“. Hitlerininkai rengdavo taip vadinamas atrankas, t.y. rūšiavo žmones vėlesnei mirties bausmei. Iki šiol nesuprantu, kodėl likau gyva: jie ketino išžudyti visus, jaunesnius nei 18-os ir vyresnius nei 30-ies. Man buvo 17, bet tikriausiai mano kortelėje įsivėlė klaida. Tuo metu Sovietų armija artėjo prie Rygos: girdėjome sprogimus ir bombardavimą ir matėme danguje lėktuvus. Tikėjomės, kad mus greit išvaduos, bet vietoj to vokiečiai perkėlė mus į Vokietiją (į Štuthofą). Jie pervežė mus kariniu garlaiviu (pakrautu kažkokia įranga) – į šaltį.

Štuthofo koncentracijos stovykla buvo viena iš seniausių: ją pastatė lenkų geležinkelininkai 1938-1939 metais. Stovykla priminė vergų turgų, kadangi ūkių savininkai ateidavo čia darbininkų. Turėjome nusivilkti drabužius ir rodyti darbdaviams savo raumenis. Dėl klaikaus badavimo visi kentėjome nuo vočių. Pasakiau vokiškai „Ich bin stark“ (esu stipri) ir rodžiau raumenis, nors nebuvo ką rodyti. Pusaklis senas ūkininkas pažiūrėjo į mane ir pasiėmė į savo fermą. Ten dirbau maždaug keturis mėnesius. Miegojau kiaulidėje su kiaulėmis. Savininkas užrakindavo mus nakčiai, neturėjome jokios laisvos dienos. Tačiau man pasisekė, nes galėjau nuvogti kelias bulves nuo kiaulių ėdalo savininkui nežinant. Jis mums savaitei duodavo duonos kepalą ir grasindavo: „Jei blogai dirbsite, nusiūsiu jus atgal ne į stovyklą, o tiesiai į krematoriumą“.

Lapkričio mėnesį, po derliaus nuėmimo, grįžome į stovyklą. Nebedirbome už stovyklos ribų dėl šiltinės epidemijos. Mes negaudavome pakankamai vandens, todėl valgydavome nešvarų sniegą. Aš taip pat susirgau šiltine. Po kurio laiko, tikras stebuklas, pasveikau. Kaimynai pasakojo man, kad, kai gulėjau be sąmonės ant grindų, garsiai dainavau ir keikiau vokiečius kiek galėdama. Susigėdau: „Mano Tėtis buvo advokatas, mūsų šeimoje niekas nesikeikė..“.

Staiga, kai visi jau praradome viltį išgyventi, vokiečiai liepė evakuoti tuos, kurie gali pereiti į kitą stovyklą. Negalėjau vaikščioti, tačiau žinojau, kad tie, kurie neatlaikys, bus nužudyti. Todėl iššliaužiau ir ėjau. Tai buvo mirties kelias. Mano nelaimės draugės palaikė mane; jos sakė, kad būtų gaila palikti tokią jauną merginą. Pakeliui aptikome apsnigtus bunkerius, pilnus bulvių ir burokų. Nei

smūgiai, nei šūviai negalėjo mūsų sulaikyti. Mes puolėme ant žemės, kapstėme sniegą ir žemes sustingusiomis rankomis ir nusičiupome po buroką. Kaiėjome toliau, keli kaliniai liko nušauti gulėti ant sniego. Naktis praleisdavome pakelės pašiūrėse. Mano kojos sutino, bijojau nusiauti batus. Vėliau supratome, kad vokiečiai išsiuntė mus tolyn nuo artėjančios Raudonosios Armijos.

Vieną naktį mes buvome suvarytos į didžiulę daržinę ar arklidę. Vėlai naktį išgirdome, kad kažkas beldžia į duris „Ei, moterys, išeikite, Raudonoji Armija jau čia!“. Iš pradžių niekas nepatikėjo, galvojome, kad tai provokacija: vokiečiai norėjo priversti mus išbėgti ir nušauti į nugarą. Nė viena iš 700 moterų nepajudėjo. Balsas tęsė: „Jei esat kvailos, tai ir toliau čia sėdėkit!“. Ir išnyko. Mums tai buvo neįtikėtina! Kareivis pasakė tankistams apie mus. Jie tanku išlaužė duris ir moterys išbėgo iš daržinės. Negalėjau vaikščioti, net pakilti. Gulėjau ant grindų ir laukiau kol būsiu sutrypta. Pagaliau Raudonosios Armijos kariai įėjo į daržinę. Jie pakėlė mane ir ant rankų nunešė į kaimą. Apkabinau juos ir pirmą kartą pradėjau verkti. Ašaros riedėjo skruostais. Vienas kareivis pasakė: „Neverk, sese, atkeršysime už tave!“. Turėjau tik vieną mintį: aš išgyvenau! Tai buvo 1945 metų kovo 10 diena.

Kai 1945 metais grįžau iš koncentracijos stovyklos į Vilnių, miestas buvo sugriautas. Neturėjau problemų su kaimynais. Darbe (dirbau Vilniaus savivaldybės meno skyriuje redaktore) mano viršininkas Banaitis buvo labai padorus žmogus ir atsižvelgė į mano emocinę patirtį dėl mano tautybės. Jis sakė: „Nesijaudink, čia mes nekreipiame dėmesio į tautybes“. Nepajutau jokių antisemitizmo apraiškų. Tarp mano kolegų, vyriausias buhalteris buvo žydas, direktorius – taip pat žydas. Kitą darbą gavau Vilniaus valstybinėje filharmonijoje, ten buvo daug žydų, lenkų, lietuvių. Jų neapykanta rusams vertė juos maloniai elgtis su vietiniais žydais.

Po karo

Kai grįžau į Vilnių, po visų karo išbandymų, atsitiktinai gatvėje sutikau Tėtį. Jis jau žinojo, kad Miriam liko gyva. Po karo ji pradėjo studijuoti Vilniaus Universiteto teisės fakultete.

Dabar ji gyvena Klaipėdoje. Jos vyras tragiškai žuvo, nuskendo, kai jai buvo 39 metai. Ji turi du sūnus ir penkias anūkes. Ir, nepaisant amžiaus, vis dar dirba. Kartu su vaikais, sesuo kas metai aplanko mūsų miestą Plungę liepos 18-ą - Plungės žydų sunaikinimo dieną.

Deja, pasibaigus karui Tėtis prarado viltį, kad jo žmona ir vaikai Raja ir Ruvel liko gyvi. Visa tai pagreitino jo mirtį. Manau, jis buvo nelaimingas. Pusė metų prieš mirtį jis išėjo iš darbo, nes gydytojas pasakė: „Jei toliau dirbsite, krisite negyvas!“.

Po karo leisdavome daug laiko Palangoje kartu su Tėčiu. Jis dažnai prisimindavo praeitį. Kartą prisiminė, kad, kai buvome vaikai, jis susirgo, bet vis tiek su temperatūra nuėjo į savo kontorą dirbti, nes norėjo parodyti mums, kad reikia kovoti, reikia dirbti. Pasakiau, kad tuo metu mes nieko nesupratome. Tėtis taip pat dažnai aiškino mums kaip svarbu būti išsilavinusiam. Ir vėl, tuo metu, aš negalėjau jo suprasti. Kai į valdžią atėjo Hitleris, maniau, kad svarbiausia yra turėti rankose ginklą.

Tėtis manė, kad ligoninė ir kalėjimas yra vietos, kur žmonės gali gyventi. Jis turėjo puikų humoro jausmą. Aš taip pat pradėjau rašyti komiškus apsakymus. Kai mano pirmoji knyga buvo išspausdinta Maskvoje, Miša Raytiz, Lenino premijos laureatas, parašė mano knygos įžanginį žodį. [Lenino premija SSRS buvo viena iš aukščiausių apdovanojimų piliečiams už pasiekimus mokslo,

technikos ir meno srityse. Lenino premija teikiama kasmet nuo 1925 metų.]

Mano antroji knyga buvo išleista 1967 metais. Taip pat išverčiau Sajanovo pjesę. Jis buvo rašytojas, Stalino premijos laureatas. [Stalino premija SSRS buvo viena iš aukščiausių apdovanojimų piliečiams už pasiekimus mokslo, technikos ir meno srityse. Stalino premija buvo teikiama kasmet nuo 1939 metų]. Tuo metu visos rašytojų Stalino premijos laureatų knygos turėjo būti išverstos į SSRS respublikų kalbas. Verčiau sunkiai, nes prastai mokėjau rusų kalbą (niekad jos nesimokiau). Kartais negalėdavau žodyne rasti autoriaus parašytų žodžių. Nepaisant to, sugebėjau išversti ir pristatyti pjesę per stojamuosius egzaminus į Literatūros technikumą. Tapau studente.

Kalbant apie pirmąsias valstybinio antisemitizmo apraiškas, galiu paminėti Solomono Michoelso nužudymą [7](#).

Taip pat prisimenu, kad tuo metu buvo rasta nužudyta mergaitė. Man tai buvo taip siaubinga, kad nusprendžiau nebevažinėti miesto transportu, bet visur eiti pėsčiomis, nes bijojau būti keleivių sumušta: buvo kalbama, kad mergaitę nužudė žydai, nes jiems reikėjo jos kraujo macams gaminti. Buvo tikrai baisu.

Parašiau straipsnį į Literaturnaja Gazeta. [Literaturnaja Gazeta buvo savaitinis literatūros ir politikos laikraštis SSRS.] Pavadinau straipsnį „Kur link tu eini?“ Rašiau, kaip vieną karo dieną sovietų kareiviai išlaisvino koncentracijos stovyklos kalinius ir išnešė mane ant rankų. Jie sakė: „Neverk, sese, niekas neleisime tavęs skriausti“. O po kiek laiko tapau prilyginta žmonijos priešams, žudikams ir kosmopolitams. Paskutinis mano sakinyss buvo toks „Kodėl dabar tylite? Pažadėjote nebeleisti manęs skriausti, bet dabar tylite“. Aišku, tuo metu tie kareiviai buvo gana pagyvenę, bet juk jų vaikai ir anūikai galėjo būti tarp skustagalvių.

Sausio 27 dieną radijo reporteris paskambino ir pakvietė mane dalyvauti programoje (mane rekomendavo Laisvės Radijo [8](#) reporteriai, kuriems kelis kartus daviau interviu). Atėjau, tai buvo gana keista radijo transliacijų stotis, įsikūrusi vieno kambario bute. Reporteris paaiškino, kad daugiausiai jie dirba jūrininkams, taigi programas transliuoja naktį, nuo 1 iki 2 valandos. Tai buvo Aušvico koncentracijos stovyklos išlaisvinimo diena (tačiau atrodė, kad reporteris nieko nežino apie Holokaustą) ir Leningrado blokados nutraukimo diena. Reporteris paklausė: „Kaip turėčiau jus pristatyti klausytojams?“

„Esu prozos rašytoja ir buvusi geto bei dviejų koncentracijos stovyklų kalinė.“ (Nemėgstu visiems sakyti, kad esu Sovietinių rašytojų sąjungos narė, nes manau, kad Čechovas [9](#) ir Dostojevskis [10](#) buvo rašytojai, ne aš.) [Sovietinių rašytojų sąjunga buvo SSRS profesionalių rašytojų organizacija.] Jis paklausė „Ką?“. Supratau, kad jis nieko nežinojo apie getą. Jis pakvietė mane prie mikrofono ir paprašė papasakoti apie save. Pradėjau nuo vokiečių okupacijos ir kai prakalbau apie getą, jis paprašė: „Gal galite paaiškinti klausytojams, kas yra getas“.

Paaiškinau, bet supratau, kad aiškinu ne tik klausytojams, bet ir reporteriui. Tada jis paklausė: „O kuo buvote apsirengę?“ – „Negi nežinote, ką dėvi kaliniai, dryžuotus drabužius.“ – „Ar jie duodavo kaliniams apatinius?“ – „Sunku pavadinti tą skudurą apatiniais.“

Jis suprato, kad klausimų man geriau neuždavinėti. Baigiau savo monologą ir pradėjau kosėti, tad reporteris pasiūlė man arbatos. Nuėjome į virtuvę. Jis sakė, kad jaunai atrodau, nors tiek daug iškentėjau. Tada paprašė papasakoti apie higienos sąlygas stovykloje. „Ar suvokiate, apie ką

klausiate? Aš keturias dienas išbuvau be sąmonės, tada iššliaužiau iš barako nusiprausti veido nešvariu sniegu.“ – „Ar gavote kokią nors medicinos pagalbą, pavyzdžiui, aspirino?“

Tas aspirinas mane pribaiigė! Pasakiau: „Kodėl kalbate apie kažkokį aspiriną, jeigu visą parą veikė dujų kamera ir krematoriumas. Žmones ten vežė mirti!“.

Išėjau iš tos radijo stoties su jausmu, tarsi prarijusi varlę. Reporterui buvo apie 30 metų, jis buvo žurnalistas, tačiau klausinėjo manęs ar koncentracijos stovyklose kaliniai gaudavo aspirino! Žinote, kas man šioje situacijoje padėjo? Tai buvo vokiečių žurnalistas iš Austrijos, paskambinęs mano po 2 ar 3 dienų. Jis gyveno Grace (mūsų budelis Franz Mourer irgi buvo iš Graco). Tas žurnalistas man pasakė, kad žino apie Mourer, kad jis buvo baudėjas Vilniaus gete. Tarp kitko, mano knygos austriškame leidime yra epilogas su žodžiais „Šiai knygai reikia Austrijos atstovo parašyto epilogo, nes dauguma paminėtų budelių buvo austrai“. Žurnalistas dalyvavo teismo procese prieš Mourer. Jis sakė, kad auditorija palaikė Mourer, nes dauguma iš jų priklausė SS-Verfügungstruppe.

Vokiečių žurnalistas puikiai kalbėjo rusiškai. Jis pasakė man, kad mirties nuosprendis Mourer (maždaug prieš 10 metų) buvo gana pagarbus. Žurnalistas norėjo atskleisti tikrąją Mourer esmę, bent jau po mirties. Todėl jis ieškojo gyvų liudininkų. Internete jis rado informaciją apie mano knygą ir nusprendė mane aplankyti. Daviau jam Mourer nuotrauką ir du jo įsakymus apie draudimus žydams.

SSRS turėjau pati rūpintis savo knygomis. Eidavau į Leningrado centrinę knygyną ir PRAŠIAU jų paimti mano knygas prekybai. Pradžioje jie leido atnešti penkias knygas. Vėliau paskambinau jiems ir paprašiau leisti atnešti dar dešimt. Tačiau vadybininkė atsiprašė, sakydama, kad naujasis direktorius leidžia priimti tik penkias knygas iš autorių. Ji pridėjo, kad jei knygos nebus parduotos per du mėnesius, jas grąžins autoriui.

Pergalės dieną [11](#) buvau pakviesta kalbėti dviejų kartų susitikime. Salė buvo padalinta į dvi dalis: buvę apsiausto Leningrado [12](#) gyventojai ir kaliniai vienoje pusėje ir mokiniai kitoje pusėje. Renginio vedėjas paprašė manęs paruošti savo knygą su autografu mokiniams. Jie apgailestavo, kad nupirko tik penkias knygas, nes knygyne daugiau nebuvo. Tada pasakojau savo istoriją klausytojams (juk žinote, kokie tai skausmingi prisiminimai). Man uždavė daug klausimų, tame tarpe ir šį: „Ko tikėtės iš jaunosios kartos?“ Atsakiau: „Visos mano viltys siejasi su jais“. Salė man plojo.

Peterburge yra Buvusių nepilnamečių koncentracijos stovyklų kalinių asociacija. Jos nariai pradėjo gauti reparacijas iš Vokietijos. Pernai metais, rugpjūčio pradžioje, dešimt buvusių kalinių iš Maskvos ir dešimt iš Peterburgo buvo pakviesti apsilankyti Vokietijoje. Bet suprantate, tik aš kalbėjau su žmonėmis Vokietijoje. Mūsų grupėje buvo įvairūs žmonės: vieni nieko nežinojo, kiti buvo per maži, kad kažką prisimintų. Buvau jau patyrusi kalbėtoja: prie sovietų valdžios mane kviesdavo kalbėti į gamyklas ir tam buvau pasiruošusi. Taip pat priklausiau Sovietų literatūros propagandos skyriui. Žodis „propaganda“ skamba baugiai, bet iš tikrųjų skyrius organizavo rašytojų susitikimus su skaitytojais.

Kažkas pajuokavo, kad Sovietų rašytojų sąjungoje buvo daugybė žydų, bet tik viena žydė.

2003 metais Prancūzijoje atsiėmiau specialų Holokausto atminimo prizą, pasirašytą Rotšildo. Jis turėjo sakyti kalbą, bet tą dieną chuliganai kažkur priemiestyje padegė sinagogą. Todėl, deja, mes

nesusitikome ir Rotšildas atsiuntė man savo kalbos rusišką vertimą. Jis rašė, kad premija skiriama kartą per metus nuo 1998 metų ir pirmą kartą istorijoje ja buvo apdovanotas asmuo iš šalies, einančios demokratinės visuomenės link.

Tarp gerai žinomų politinių įvykių, galiu paminėti Vengrijos įvykius [13](#) ir Stalino mirtį. Tiesą sakant, neturėjau laiko gilintis į politiką. Visada daug mokiausi mokykloje, technikume ir pan.

Kai mano knyga buvo išleista, valdžia labai didžiavosi įrodžiusi, kad antisemitizmo pas mus nėra. Suprantate, tuo metu labai norėjau, kad knyga būtų išleista (iš vienos pusės) ir supratau, kad valdžiai pasitarnauju kaip figos lapelis pridengiantis jų antisemitizmą (iš kitos pusės). Jie išleido knygos apžvalgą ir ją išplatino. Jie sulaukė daug prašymų dėl knygos iš kitų šalių ir pradėjo pardavinėti žurnalinį knygos variantą (žurnalas „Zvezda“) už dolerius. Aš, aišku, negavau nieko: iki 1973 metų Sovietų Sąjungoje nebuvo autorinių teisių.

Įdomu paminėti, kad kaip knygos autorė aš turiu keturias skirtingas pavardes. Pagal pasą esu Rolnikaitė, Izraelyje hebrajiškai ir Varšuvoje jidiš kalba jie vadina mane Rolnik. Paryžiuje jie pažinojo mano dėdę (ant namo, kuriame jis gyveno, sienos kabo atminimo lentelė), todėl ten mane vadina Rolnikas (norėdami parodyti giminytės ryšį). Žinote, Marija Rolnikas Lietuvoje reiškia tą patį, ką Marija Ivanovas – moteriškas vardas plius vyriška pavardė. O Čekoslovakijoje mano pavardė pavirto į Rolnikassova. Taigi, aš turiu keturias pavardes kaip kokia nusikaltėlė! Erenburgas [14](#) buvo pirmasis, paklauses apie mano vardą, kai su juo susitikau: jis manė, kad esu Miriam. Toks mano sesers vardas. Kai paklausiau Tėčio apie savo vardą, jis paaiškino, kad kai Mama laukėsi, ji norėjo sulaukti berniuko. Tuo metu mirė mano tėvo senelis ir tėvo tėvas paprašė jo pavadinti naujagimį Mošele. Taigi, gimus mergaitei, jie ją (mane) pavadino Maša (Marija). Viskas buvo labai paprasta ir kartu sudėtinga!

Karui pasibaigus iškart pradėjau studijuoti. Mano draugės sakydavo „Kodėl leidi laiką vakarinėje mokykloje? Eime į šokius! Reikia vesti vaikus iš proto! Turime ištekėti! Aš atsakydavau: „Ne, neliksiu be mokslo tik dėl Hitlerio okupacijos, nė už ką. Tapsiu išsilavinusia“.

Todėl ištekėjau gana vėlai, jau būdama 32-jų. Mano vyras gyveno Leningrade, todėl po vedybų persikėlėme tenai. Mano vyrą vadino Semion Saveljevič Tsukernik. Jo tėvo vardas buvo Saul, bet dokumentuose rašė Savelij. Ištekėjau 1959 metais, prieš 45 metus. Pradžioje gyvenome komunaliniame bute [15](#) Majakovskio gatvėje. Bute buvo 8 kambariai ir 6 savininkai. Kai Prancūzijoje manęs paklausė apie mano butą, aš sąžiningai atsakiau, kad šešios šeimos gyveno kartu viename bute. Vertėja sustojo ir paklausė manęs, ar turėtų tai versti. Ir aš atsakiau, kad taip, nenorėjau klaidinti prancūzų, nors supratau, kad susitikime gali būti pašalinių ausų. Per paskutinį susitikimą Prancūzijoje salė atsistojo man įėjus. Buvau susijaudinusi, taip susijaudinusi, jogėjau praėjimu visa drebėdama. Žmonės man buvo labai malonūs. Po susitikimo, prie manęs priėjo vyras ir pradėjo liesti mano veidą. Paaiškėjo, kad tai aklas mano dėdės draugas, jis pasakė: „Jūsų stiprus smakras, visai kaip Mikhejaus“. Tą dieną man padovanojo didelę puokštę rožių.

Pasakiau jiems, kad kitą rytą išvykstu į Leningradą. Papasakojau, kad Leningrade yra paminklinės Piskariovo kapinės [Piskariovo kapinėse palaidoti per blokadą mirę Leningrado gyventojai]. Pasakiau Prancūzijos žmonėms, kad jų gėles nunešiu tenai. Taip ir padariau. Užuodžiau sniego ir rožių kvapą, buvo nuostabu. Tai įvyko 1967 metais.

Dabar esu Karo veteranų, buvusių Leningrado blokados gyventojų ir geto kalinių draugijos narė ir Buvusių nepilnamečių koncentracijos stovyklų kalinių asociacijos narė. Mes kartu švenčiame žydiškas šventes. Taip pat švenčiu mūsų išlaisvinimo iš fašistinės koncentracijos stovyklos metines. Kai ta diena, kovo 10-oji, artėja, mano atsiminimai atgyja. Prisimenu ilgą kelią iki stovyklos ir kaip kareivis stumia mane į duobę ir labai stiprų vėją. Prisimenu, kad norėjau užmigti ir miegoti kaip negyva iki pat tų baisių dienų galo. Teisybę sakant, visi mano baisūs prisiminimai liks su manim amžinai.

Žodynėlis

1 Vilniaus sugražinimas Lietuvai

Tarpukariu carinei Rusijai priklausęs daugiatautis Wilno miestas (Vilnius) tapo Lenkijos dalimi, o Lietuvos sostine buvo Kaunas. Pagal Molotovo – Ribentropo pakto (sovietų ir vokiečių sutartis dėl Rytų Europos pasidalinimo, 1939 metų rugpjūtis) slaptą protokolą Sovietų Armija užėmė Rytų Lenkiją (1939 metų rugsėjis) ir tris Baltijos valstybes Lietuvą, Latviją ir Estiją (1940 metų birželis). Didžiuma okupuotos Rytų Lenkijos teritorijos buvo padalinta tarp Sovietų Ukrainos ir Baltarusijos, o Vilnius buvo prijungtas prie Lietuvos ir tapo jos sostine. Taigi, nepriklausomos Lietuvos valstybės statuso praradimą papildė Vilniaus, kurį dauguma lietuvių laikė neatskiriama šalies dalimi, sugražinimas.

2 Paneriai

Miškas prie Vilniaus, kuriame buvo nužudyta didžioji dalis Vilniaus žydų. Aukas šaudė SS ir vokiečių policija, padedama lietuvių kolaborantų. Vien per 1941 metų rugsėjo – spalio mėnesius buvo nužudyta daugiau kaip 12,000 žydų iš Vilniaus ir jo apylinkių. Bendrai Paneriuose buvo nužudyta 70,000 – 100,000 žmonių, daugiausiai žydų.

3 Gulagas

Sovietų priverstinio darbo stovyklų sistema tolimuose Sibiro ir Tolimųjų Rytų rajonuose, pradėta kurti 1919 metais. Tačiau iki 1930-ųjų metų pradžios joje nebuvo itin daug kalinių. 1934 metais Gulagas, arba Vyriausioji pataisos darbų stovyklų valdyba, priklausiusi NKVD, jau turėjo kelis milijonus kalinių. Tarp kalinių buvo žudikai, vagys ir kiti kriminaliniai nusikaltėliai, taip pat politiniai ir religiniai disidentai. Valdant Stalinui, Gulago stovyklų įnašas į sovietinę ekonomiką buvo didžiulis. Gyvenimo sąlygos stovyklose buvo ypač rūsčios. Po Stalino mirties 1953 metais, žmonių skaičius stovyklose ženkliai sumažėjo, o kalinių sąlygos šiek tiek pagerėjo.

4 Molotovo – Ribentropo paktas

nepuolimo sutartis tarp Vokietijos ir Sovietų Sąjungos, žinoma kaip Molotovo – Ribentropo paktas. Įsitraukusi į pasienio karą su Japonija Tolimuosiuose Rytuose ir bijodama Vokietijos judėjimo vakaruose, Sovietų vyriausybė 1939 metais pradėjo slaptas derybas su Vokietija dėl nepuolimo sutarties. 1939 metais buvo netikėtai pranešta apie sudarytą Sovietų ir Vokietijos draugystės ir nepuolimo sutartį. Paktas turėjo slaptą protokolą dėl Lenkijos padalinimo ir dėl Sovietų ir Vokietijos įtakos sferų Rytų Europoje.

5 Vilniaus getas

95 procentai iš visų 265,000 Lietuvos žydų (254,000 žmonių) buvo nužudyti per nacių okupaciją, jokios kitos šalies žydų bendruomenė taip stipriai nenukentėjo per II Pasaulinį karą. Vokiečiai Vilnių užėmė 1941 metų birželio 26 dieną ir netrukus buvo įrengti du getai, kuriuos skyrė Vokiečių (Niemiecka) gatvė. Rugsėjo 6 dieną visi žydai buvo suvaryti į getus, iš pradžių atsitiktinai arba į pirmą getą, arba į antrą. Visą rugsėjo mėnesį Einsatzkommando būriai vykdė žydų žudynes. Vėliau amatininkai ir jų šeimos buvo perkelti į pirmą getą, visi kiti – į antrą. Per „Jom Kipuro“ akciją spalio 1 dieną buvo nužudyta 3000 žydų. Per kitas spalio mėnesio akcijas buvo likviduotas visas antrasis getas ir vėliau nužudyta dar 9000 žmonių. 1941 metų pabaigoje oficialus geto kalinių skaičius buvo 12,00 žmonių ir išaugo iki 20,000 žmonių 1943 metais dėl papildomų vežimų. 1943 metų rugpjūčio mėnesį virš 7000 žmonių buvo išsiųsta į įvairias darbo stovyklas Lietuvoje ir Estijoje. Už Vilniaus geto likvidavimą 1943 metų rugsėjo 23-24 dienomis buvo atsakingas Bruno Kittel. Aikštėje vyko atranka: galintys dirbti buvo išsiųsti į darbo stovyklas Latvijoje ir Estijoje, o kiti – į įvairias mirties stovyklas Lenkijoje. Iki 1943 metų rugsėjo 25 dienos tik 2000 žydų oficialiai liko Vilniuje mažose darbo stovyklose ir daugiau kaip 1000 slapstėsi už geto ribų ir galiausiai buvo sugauti. Likusieji gyvi dirbo „Kailio“ ir HPK fabrikuose iki 1944 metų birželio 2 dienos, kada 1800 iš jų buvo sušaudyti, o mažiau kaip 200 pavyko pasislėpti ir sulaukti kol Raudonoji Armija išlaisvino Vilnių 1944 metų liepos 13 dieną.

6 Didysis Tėvynės karas

1941 metų birželio 22 dieną, 5-tą valandą ryto nacistinė Vokietija nepaskelbusi karo užpuolė Sovietų Sąjungą. Prasidėjo taip vadinamas Didysis Tėvynės karas. Vokiečiams blitzkrieg'o, žinomo Barbarosos operacijos vardu, metu beveik pavyko nugalėti Sovietų Sąjungą per kelis ateinančius mėnesius. Netikėtai užklyptos, per pirmąsias vokiečių puolimo savaites sovietų pajėgos prarado ištisas armijas ir daugybę ginkluotės. Iki 1941 metų lapkričio mėnesio vokiečių armija užėmė Ukrainos Respubliką, pradėjo Leningrado, antro didžiausio Sovietų Sąjungos miesto, blokadą ir grasino pačiai Maskvai. Sovietų Sąjungai karas baigėsi 1945 metų gegužės 9 dieną.

7 Michoelsas, Solomonas (1890-1948), tikroji pavardė Vovsi

žymus sovietų aktorius, režisierius ir pedagogas. Dirbo Maskvos valstybiniame žydų teatre, kurio meno vadovu tapo 1929 metais. Režisavo filosofinius, ryškius ir monumentalius spektaklius. Michoelso nužudymą užsakė Valstybės saugumo ministerija.

8 Laisvės radijas

Laisvės radijas, pradėjęs veikti 1953 metais, transliavo Sovietų Sąjungos teritorijoje tokias žinias ir informaciją, kokios dauguma sovietinių žmonių gauti negalėjo. Visą tą laiką Laisvės radijas jautė stiprų priešišlumą iš Sovietų Sąjungos ir jos sąjungininkių pusės, įskaitant nuolatinius radijo trikdžius, viešą kritiką, diplomatinis protestus ir net fizinius veiksmus prieš Laisvės radijo patalpas ir darbuotojus. 1976 metais Laisvės radijas susijungė su Radio Free Europe (RFE) stotimi ir sudarė vieną bendrą organizaciją RFE/RL, Inc.

9 Antonas Pavlovičius Čechovas (1960-1904)

rusų rašytojas ir dramaturgas. Šimtai Čechovo apsakymų atskleidžia žmogišką kvailumą, lėkštumo tragediją ir banalybės priespaudą. Savo veikėjus jis vaizduoja su užuojauta ir humoru aiškiai paprastu stiliumi ir realistinėmis smulkmenomis. Čechovo dėmesys žmogaus vidinei dramai buvo naujas reiškinys, padaręs didelę įtaką tiek Rusijos, tiek pasaulinei literatūrai. Jo, kaip dramaturgo, sėkmei padėjo Maskvos Dailės teatras, kuris pritaikė jo kūrinis scenai ir pastatė tokius spektaklius kaip „Dėdė Vania“ ir „Trys seserys“.

10 Fiodoras Dostojevskis (1821-1881)

rusų rašytojas ir žurnalistas, kurio psichologinis įsiskverbimas į žmogaus sielą padarė didžiulę įtaką XX amžiaus romanui. Jo romanai numatė daugelį vėlesnių Nyčės ir Froido idėjų. Dostojevskio romanuose gausu autobiografinių detalių, tačiau iš esmės juose nagrinėjamos moralės ir filosofijos temos. Jo romanų veikėjai dalinasi prieštariniais požiūriais ir idėjomis apie pasirinkimo laisvę, socializmą, ateizmą, gėrį ir blogį, laimę ir pan.

11 Pergalės diena Rusijoje (Gegužės 9-oji)

Liaudies šventė, skirta pergalės prieš nacistinę Vokietiją ir II Pasaulinio karo pabaigai paminėjimui, pagerbiant visų kare žuvusių Sovietų Sąjungos žmonių atminimą.

12 Leningrado blokada

1941 metų rugsėjo 8 dieną vokiečiai visiškai apsupo Leningradą ir prasidėjo jo blokada, trukusi iki 1944 metų sausio 27 dienos. Blokada miesto gyventojams reiškė neįtikėtinus sunkumus ir nepriteklius. Per beveik 900 blokados dienų šimtai tūkstančių mirė nuo bado, šalčio ir ligų.

13 1956

žymi Revoliucija, kuri prasidėjo 1956 metų spalio 23 dieną prieš sovietinę valdžią ir komunistus Vengrijoje. Ją pradėjo studentų ir darbininkų demonstracijos Budapešte, kurių metu buvo nuversta gigantiška Stalino statula. Nuosaikus komunistų lyderis Imre Nagy buvo paskirtas ministru pirmininku ir pažadėjo reformas ir demokratiją. Sovietų Sąjunga išvedė savo karines pajėgas, kurios buvo dislokuotos Vengrijoje nuo II Pasaulinio karo pabaigos, bet įvedė vėl, kai Imre Nagy paskelbė, kad Vengrija išeis iš Varšuvos sutarties organizacijos ir vykdys neutralumo politiką. Sovietų kariuomenė numalšino sukilimą lapkričio 4 dieną ir pradėjo masines represijas ir areštus. Apie 200,000 vengrų pabėgo iš šalies. Imre Nagy ir jo šalininkai buvo nubausti mirties bausme. Iki 1989 metų, kai žlugo komunistinis režimas, 1956 metų Revoliucija buvo laikoma kontrrevoliucija.

14 Ilja Grigorjevičius Erenburgas (1891-1967)

žymus rusų žydų rašytojas, poetas ir žurnalistas, jaunystę praleidęs Prancūzijoje. Jo pirmas svarbus romanas „Nepaprasti Chulijo Churenito nuotyčiai“ (1922) yra šiuolaikinės Europos civilizacijos satyra. Tarp kitų jo romanų yra „Atlydis“ (1955), atvirai kalbantis apie Stalino režimą ir davęs vardą represinės politikos susilpnėjimo laikotarpiui po Stalino mirties.

15 Komunalinis butas

Sovietų valdžia norėjo pagerinti gyvenamo būsto sąlygas rekvizuodama „perteklinį gyvenamą plotą“ iš turtingų šeimų po 1917 metų revoliucijos. Butas būdavo padalinamas kelioms šeimoms, kiekviena šeima užimdavo vieną kambarį ir dalindavosi bendra virtuve, tualetu bei vonia su kitais gyventojais. Nuolat trūkstant gyvenamosios vietos miestuose, komunaliniai butai egzistavo ištisus dešimtmečius. Nepaisant 1960-siais pradėtos valstybinės naujų daugiabučių namų statybos ir komunalinių butų likvidavimo programos, komunaliniai butai vis dar gyvuoja.

ŠALIS:

Rusija

MIESTAS:

Sankt Peterburgas